

CD'S

1. BLIJDSCHAP

Verleden

2. SMEKEN

Rederijkerscultuur

3. DOODSKLOKKEN

4. DICHTER

5. DE KRAAI

Stadsdichter

6. OVERGAVE

Intocht

7. SCHURKEN

Broederschap

8. SNEEUWPOPPEN

Herontdekking

1. Conynck poort	20. Hogerduin
2. Conynck poort	30. S. geloghe ghebruyt
3. Conynck poort	31. S. Peter
4. Conynck poort	32. S. Claren
5. Conynck poort	33. Die wintende
6. De ghe poort	34. Vismare
7. Conynck poort	35. Berghen
8. S. Loois	36. Regia
9. S. Loois	37. Die groen guldehof
10. S. Loois	38. Conynck
11. Conynck poort	39. S. Kintjens guldehof
12. De Poort	40. De ghe poort
13. S. Loo	41. Loois
14. S. Claren	42. Die houmare
15. S. Cornelis ghebruyt	43. Hof van Loois
16. Berghen guldehof	44. Die Hof
17. Conynck poort	45. Loois
18. S. Madalena	46. Nieuwe
19. S. Claren	47. Die Lombardie
20. Nieuwe poort	48. S. Jans ghebruyt
21. S. Jans	49. Nieuwe
22. De ghe poort	50. Die ghe poort
23. Nieuwe poort	51. Nieuwe
24. Conynck poort	52. Die Houmare
25. Nieuwe poort	53. Die Houmare
26. Conynck poort	54. Conynck
27. Conynck poort	55. Conynck
28. Conynck poort	56. Conynck

BRUXELLA, vrbs aulico:
rum frequentia, fontium copia,
magnificencia principalis aulicę,
Ciuicę domus, ac plurium aliarũ
splendore, nobilissima: Et, quod de
sua Burdegala dixit Ausonius, clemē-
tia hęc cęli nitris, et irrigua larga in
dulgentia terra. Huius incolę, vestitu
opes suas ostentant prę ceteris, et max-
imę genus mulieru, Templorũ omnium
hoc loco magnificentissimum est.
D. Gudula, Canoniarum Collegio
insigne. J. A. Barlandus. r. v. s.

VOORWOORD

Zo'n honderdtien sneeuwpoppen, verspreid over de hele stad van Brussel, gaven gedurende enkele weken in 1511 vorm aan alles wat de bevolking bewoog. Hoog en laag drukten hiermee hun ambities uit, frustraties en obsessies. Daarom waren er poppen geboetseerd die de Dood voorstelden, duivels en de koning van Friesland. Ze verbeeldden collectieve angsten voor een onzeker hiernamaals, helse foltering en de kwellende kou van de winter. Die onbestemde vrees kreeg een gezicht dat houvast bood om zulke angsten met elkaar in het openbaar weg te lachen. Helden van vroeger boden in sneeuw een nostalgisch verleden aan, waarvan men zich in de stad graag erfgenaam wilde voelen. En vrouwen in allerlei gedaanten, van helleveeg tot lustobject, concretiseerden in hun ijzige conditie nieuwe opwindingen over de ideale rolverdeling in het gezin en de attracties van het naakt. Tezamen representerden ze een nieuwe burgercultuur op de drempel van de Nieuwe Tijd.

We worden hierover voornamelijk ingelicht door een lange rijmtekst van stadsrederijker Jan Smeken, die het evenement heeft meegemaakt en waarschijnlijk ook bij de organisatie daarvan betrokken was: hij regisseerde meer stadsspektakel. Noodgedwongen kunnen we zijn tekst nu alleen nog maar lezen. Dat was destijds niet de bedoeling. Het vastleggen van zijn rijmwerk in druk door zijn vriend Thomas van der Noot in een oplage van circa 300 exemplaren was bedoeld als aandenken aan deze wekenlange vertoning. Men kon dan het evenement weer voor ogen halen (al ontbreken jammer genoeg illustraties) en zelfs weer ten gehore brengen onder elkaar. De tekst moest dat weer in herinnering brengen en kon ook als repertoire dienen voor latere voordrachten, tenminste, voor een publiek dat alles meegemaakt had of daarover had horen vertellen. Zonder die dimensie valt het namelijk niet mee om Smeken te volgen, want hij geeft niet zomaar een verslag op rijm.

Om te beginnen dicht Smeken volgens de regels van de nieuwe woordkunst. Hij heeft zich al een reputatie verworven als begaafd rederijker, wat betekent dat hij de taal in een artistiek gelid weet te smeden: inge-

wikkeld rijmschema, dubbelrijmen, binnenrijmen, assonances en wat al niet aan vernuftige taalacrobatiek. En verder beperkt hij zich niet tot verslaglegging, maar brengt hij de sneeuwpoppen in beweging. In zijn virtuoze verbeelding komen ze tot leven, of beter gezegd, ze raken geanimeerd. Zo ontstaan er rond de meeste groepen hele verhaaltjes, nogal eens verbonden met hun vergankelijke conditie: al smeltend loopt menige pop als het ware weg naar zee. Op die manier maakt Smeken een verrassende verbinding met de in rederijkerskringen zo geliefde nonsens- en leugenliteratuur.

Maar alweer, als voordrachtstekst, om met elkaar te beleven en zelfs te spelen, vol toepasselijke houdingen, gebaren en mogelijk ook vermommingen – deze bevroren personages bevolkten immers een omgekeerde wereld die ook aan de carnavalsvieringen deed denken. Pas door woorden te verklanken gingen ze leven, op papier bleven ze dood: aan deze overtuiging ontleenden de rederijkers zelfs hun naam als beoefenaars van de welsprekendheid. Daarom lag de voltooiing van hun woordkunst in de voordracht en de opvoering van de tekst voor een publiek. Door te versnellen of te vertragen, keiharde accenten te leggen of soms bijna te fluisteren dwongen ze de samengestroomde mensen om naar de tekst te luisteren. En langs die wegen wisten ze de menigte in grote vervoering te brengen.

Aan de hand van Ricks creatieve vertaling van het oorspronkelijke gedicht en deze even verrassende schelmenroman over Jan Smekens bewogen leven, brengen De Leeuw en Sleiderink de essentie van zulke verklankingen weer over het voetlicht. Stemmen kunnen betoveren, ook als het om bestaande tekst gaat en zeker als deze zoals de rijmtekst van 1511 daarvoor ingericht is. Verteller en voordrager nemen de toehoorders bij de hand, dwingen hen hun richting in, emotioneren, verbijsteren en maken hen ook nog eens aan het lachen – dat laatste was naar vroegmoderne opvatting de aangewezen remedie tegen de duivelse melancholie. De Leeuw en Sleiderink zijn er meer dan in geslaagd dit zo enerverende verleden weer spectaculair op te roepen.

Herman Pleij, em. hoogleraar Universiteit van Amsterdam

Onlangs opgedoken rekeningen van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën (1499-1516). Brussel, Archief van de Stad Brussel, Historisch Archief 3837

BRONNEN OVER DE MIDDELEEUWEN ZIJN ZELDZAAM EN ZEER KWETSBAAR. EEN RELAAS VOL SCHUTTERS, VUILNIS EN ONTROERING

Remco: ‘Zo’n tien jaar geleden kreeg ik van een collega een pak smoezelige zwartwit kopieën over de geschiedenis van een schuttersvereniging uit Schaarbeek. Op het eerste gezicht enkel standaardmateriaal op basis van andere publicaties, maar uit beleefdheid bladerde ik het door en zo viel mijn oog op een afbeelding van een geïllustreerd Middelnederlands handschrift dat ik niet kende. Dat overkomt me niet vaak. Ik zag een miniatuur met Sint-Sebastiaan in een kerk en er stond een kort tekstje bij in 15e-eeuws schrift, dat het was gemaakt in 1468. Bij bevriende historici ben ik gaan rondvragen, maar ook zij hadden het nooit eerder gezien.’

‘Nieuwsgierig geworden ging ik op zoek naar degene die het pakket had samengesteld en kwam terecht bij een 89-jarige Brusselaar die nog elke week ging schieten bij het Schuttershof in het Josaphatpark in Schaarbeek. Hij wist me te vertellen dat hij het handschrift vijftien jaar eerder had kunnen fotograferen bij de hoofdman van het schuttersgilde van Brussel, maar dat deze man was inmiddels overleden. Nadien was dit Sint-Sebastiaansgilde van Brussel er ook helemaal mee opgehouden, wist hij er nog aan toe te voegen. Ik kreeg wel de namen van twee van de laatste leden en eentje daarvan kon ik uiteindelijk traceren: François Baetens.’

Handboogschutter François Baetens (1928-2013)
in de kantine van de schuttersvereniging van Genval, Rixensart

GEPERSTE KOP

‘De eerste keer dat ik bij hem aanbelde was hij niet thuis, maar bij mijn tweede poging vertelde zijn buurvrouw me dat meneer Baetens juist even de deur uit was om boodschappen te doen. ‘Maar als u snel bent, haalt u hem nog wel in’. Om de hoek zag ik een man lopen met een trainingsjack en een boodschappentas, en toen ik hem aansprak, zag ik dat ik beet had. Hij droeg een lichtblauwe pet met opdruk: ‘Bruxelles, Saint-Sébastien, 1389’. Bingo!’

‘Als ik met hem meeliiep, konden we wel even praten. Zijn vrouw lag in het ziekenhuis, dus moest hij zelf naar de Colruyt. Brood en tweehonderd gram geperste kop kocht hij. ‘Mijn vrouw houdt er niet van, maar ik vind het heerlijk’. Toen we na de boodschappen bij zijn huis arriveerden, heeft hij zijn plakboeken van het schuttersgilde bovengehaald. Hij was zijn hele leven handboogschutter geweest en had een groot gevoel voor historie, maar het archief van het gilde was helaas niet in zijn bezit. Hij was namelijk niet de hoofdman, dat was iemand anders, een man die ooit nog de Europees kampioen handboogschieten op de staande wip was geweest. In 2006 was er ruzie ontstaan tussen de drie laatst overgebleven schutters van het gilde en was het Sint-Sebastiaansgilde tot grote teleurstelling van François ontbonden. Details over deze ruzie wilde ‘Swa’, zoals François door zijn vrienden werd genoemd, niet geven, maar er was een vrouw in het spel, zoveel was duidelijk. Bijkomstig probleem: de authentieke handschriften waren in het bezit van de oud-kampioen. ‘En denk je dat ik misschien bij hem terecht kan om deze handschriften eens te bekijken?’ vroeg ik hem. ‘Dat denk ik niet, nee, dat is een stoute’, antwoordde Swa, ‘dat gaat u nooit lukken’. Ik voelde het, ik had beet.’

OUWE TROEP

‘Ondanks de waarschuwingen van Swa heb ik de stoute schutter gebeld en na enig aandringen mocht ik langskomen: ‘zaterdagochtend, om 10 uur’. Op het afgesproken uur meldde ik me bij het opgegeven adres en een norske man deed open. ‘Loop maar mee’, zei hij kortaf en ging me voor naar zijn garage. Daar had hij twee grote zakken voor me klaargezet, van die gele oud-papierzakken van de stad Brussel. ‘Ik heb het al voor u van de zolder gehaald, maar u gaat er niets aan hebben want het is allemaal ouwe troep’. Hij rommelde wat in een van de zakken en haalde een boek tevoorschijn. ‘Het meeste kan ik niet eens lezen, maar dit is misschien nog wel interessant’. Het bleek een boek van omstreeks 1900 te zijn met wapenfeiten van het schuttersgilde. Dit was niet waar ik naar op zoek was. ‘Mag ik toch even kijken of er voor de rest nog iets tussen zit dat de moeite waard kan zijn?’ vroeg ik hem voorzichtig, maar dat zou hem veel te lang gaan duren en hij had nog wel meer te doen die dag. ‘Neem die rommel maar mee, dan ben ik ervan af’, zei hij met een wegwerpgebaar. Zonder hem de gelegenheid te geven van gedachte te veranderen, heb ik mijn wagen voorgereden en het hele archief op de achterbank geladen. Hooguit tien minuten was ik bij hem binnen geweest.’

‘Thuis zette ik de zakken voorzichtig neer en meteen het eerste handschrift dat ik in handen nam, was gebonden in een mooi fluwelen omslag met koperen slotjes erop. Ik sloeg het open en zag op het eerste perkamenten blad een miniatuur van de kerk van Sint-Goriks met Sint Sebastiaan, de patroonheilige van het schuttersgilde. Het goud was wat afgebrokkeld maar schitterde nog altijd. De mensen die in aanbidding om Sint Sebastiaan geschilderd stonden, heel sprekende gezichtjes en via een openstaande deur kreeg je zelfs zicht op enkele Brusselse huizen. Het was een oogverblindend mooie miniatuur en eronder stond te lezen: ‘Jeugd sticht vreugd’, de spreuk van rederijkerskamer De Corenbloem.’

WEGGEKAAPT

‘Het handschrift waarvan ik tot dan toe enkel een kopietje had gezien, lag nu in mijn handen. In het boekje bleek de complete ledenlijst van De Corenbloem genoteerd te staan, uit het begin van de zestiende eeuw. Met maar liefst 120 rederijkers waren ze toen. In totaal omvatte het archief zo’n vijftien handschriften, daterend van de vijftiende tot de twintigste eeuw. Op de vrije markt vertegenwoordigt zo iets al snel een waarde van tienduizenden euro’s, misschien wel meer. De miniaturist is een kunstenaar die ook andere handschriften vervaardigde. ‘De meester van Gerard Brilis’ wordt hij genoemd. Maar meer nog is dit een schat aan informatie, die we hebben weggekaapt voor de poorten van de papierrecyclage. Je moet er toch niet aan denken dat al dat moois in de papierpap verdwenen zou zijn, om terug te keren als een folder van de Aldi?’

‘De derde overgebleven schutter heb ik trouwens ook nog weten te traceren, hij bleek nog een mooi vaandel uit de negentiende eeuw in huis te hebben. Met een bevriend jurist heb ik daarna een keurig document opgemaakt, waarin de drie schutters zich bereid verklaarden afstand te doen van het materiaal en accepteerden dat ik het zou bezorgen aan het stadsarchief van Brussel. Daarna hebben we een mooie persconferentie georganiseerd, met de burgemeester erbij en de hele santenkraam. Swa was trots als een pauw die dag, in vol ornaat met zijn trainingsjack, zijn pet én de zilveren ketting van de schutterskoning. Hij was zó gelukkig.’

HOOGTEPUNT

‘Een paar maanden later kreeg ik een telefoontje van zijn zoon, Swa was overleden. Ik ben naar zijn begrafenis geweest. Op zijn kist lag een bloemstuk in de vorm van een handboog met een paar pijlen. Het hoogtepunt van zijn leven was de persconferentie geweest, vertelden zijn zoons me na afloop van de plechtigheid. Dat hij de traditie van zijn schutterrij, waar hij zich met heel zijn ziel en zaligheid voor had ingezet, veilig door had kunnen geven. Alsof hij daarna pas met een gerust hart sterven kon. Waardevol, en zeer ontroerend.’

Remco Sleiderink en Swa Baetens tonen tijdens de persconferentie in het Brusselse stadhuis het vijftiende-eeuwse handschrift van het Sint-Sebastiaansgilde.